

CO KRYJE SIĘ WE WNETRZU CZARNEJ DZIURY?

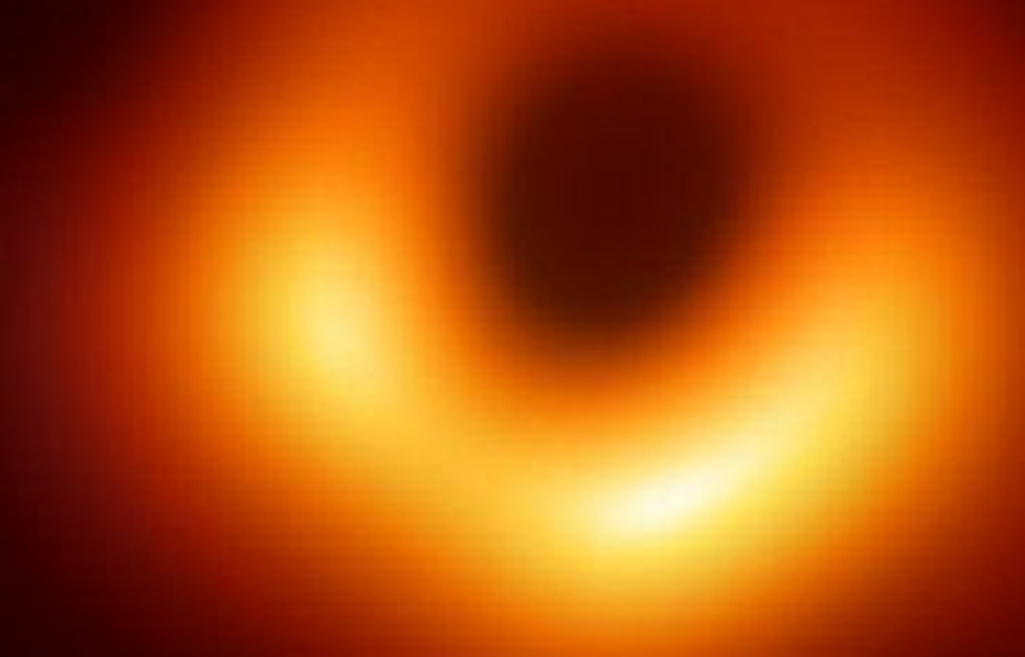
Andrzej Hryczuk

NARODOWE
CENTRUM
BADAŃ
JĄDROWYCH
ŚWIERK

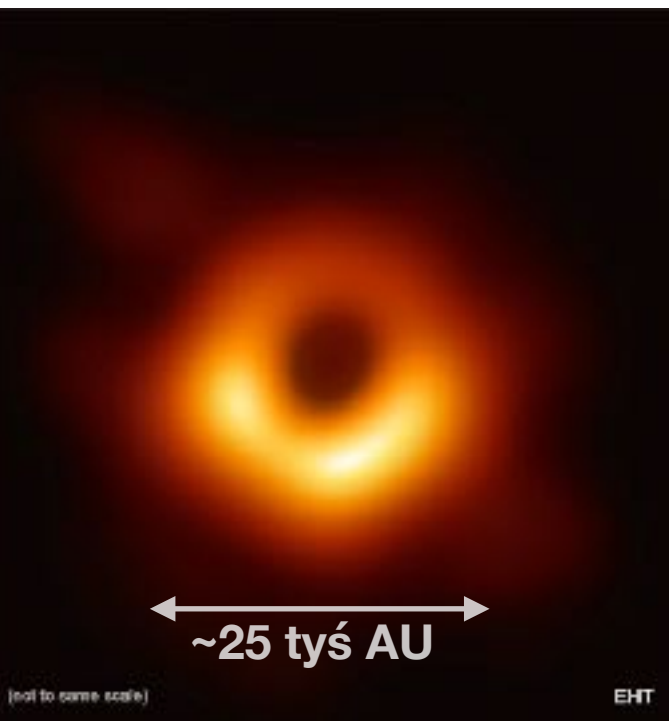
Letnie Spotkania z Nauką, 13.07.2019

PIERWSZE TAKIE ZDJĘCIE W HISTORII!

GDZIE SIĘ ZNAJDUJE?

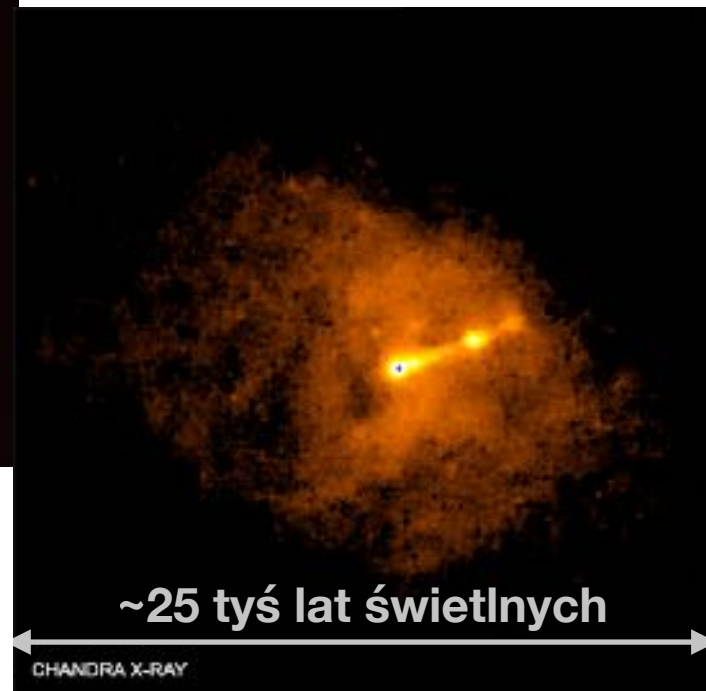
M87*

~7 mld mass Słońca
prędkość gazu ~1000
km/s

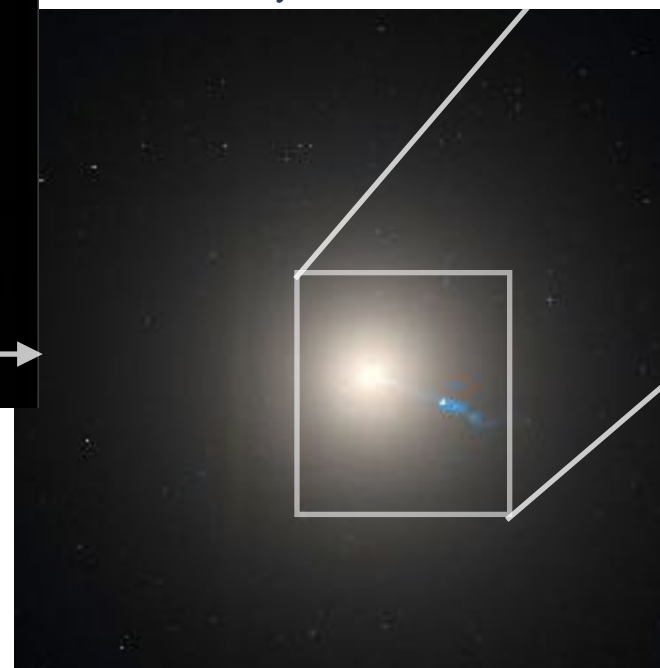
akrecja:
ok. 90 mass Ziemi/rok

M87* z oddali

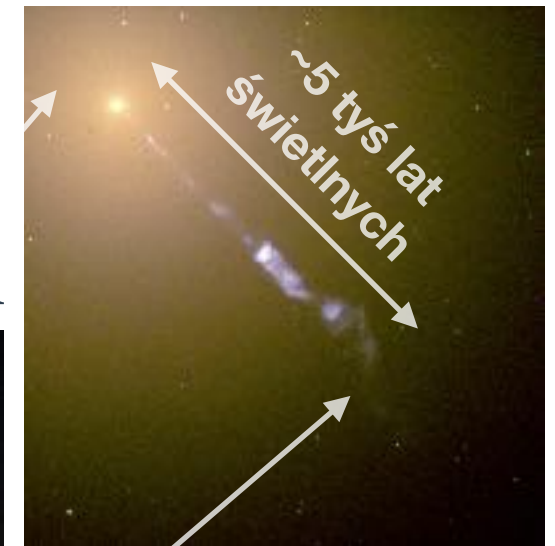

kolor - natężenie prom.
Roentgenowskiego
zdjęcie zrobione
jednocześnie z EHT

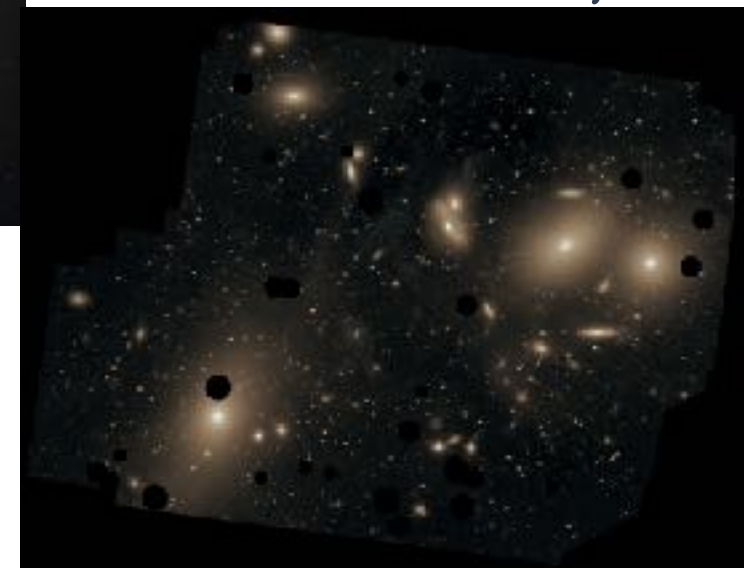
Galaktyka Panna A

~53 mln lat świetlnych
od Ziemi

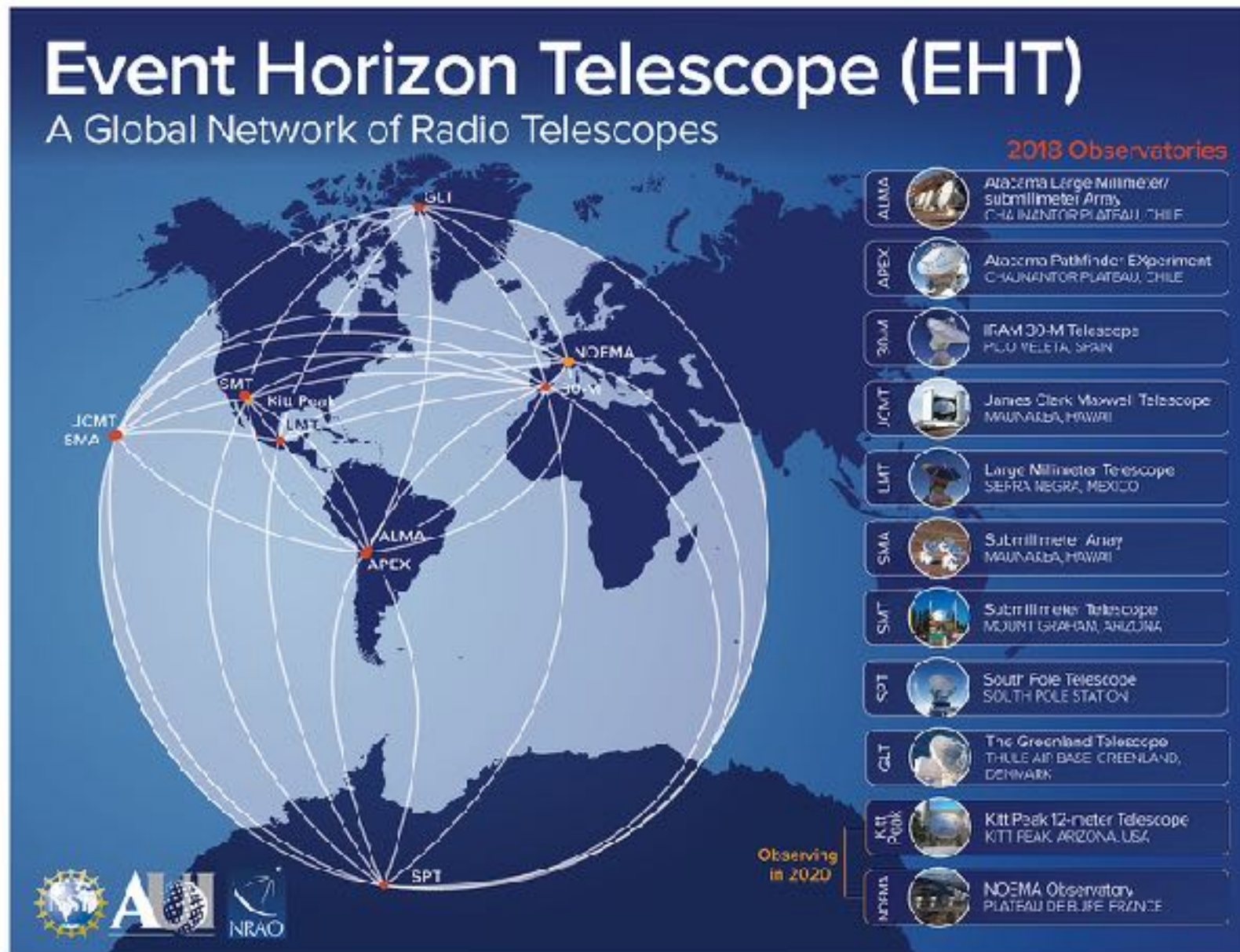
Gromada Panny

~2000 galaktyk,
najbliższa nam Gromada

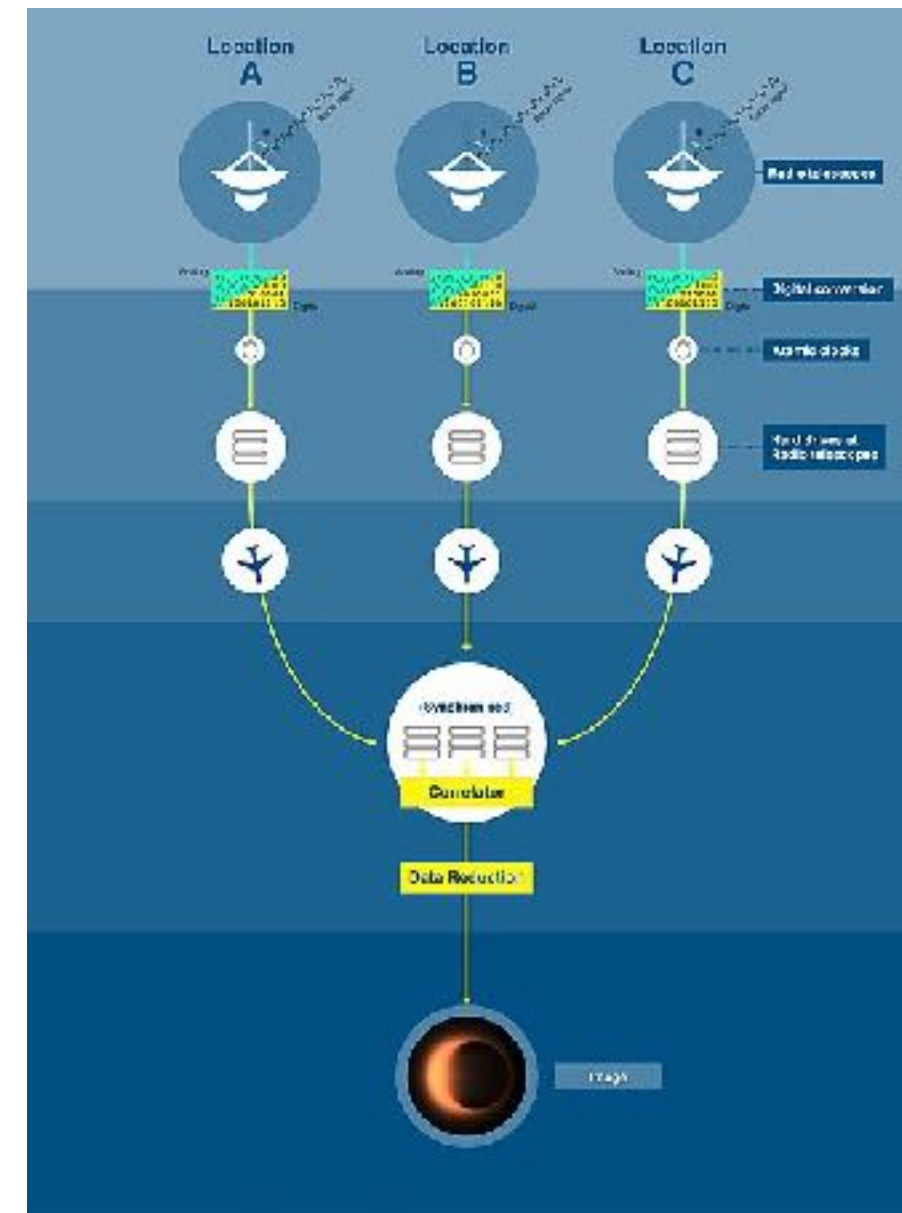

TELESKOP HORYZONTU ZDARZEŃ (EHT)

Współpraca
11 radioteleskopów
rozsianych po
znacznej części globu

Nazwa pochodzi od
docelowej **rozdzielczości**
kątowej - porównywalnej
z „rozmiarem”
supermasywnej czarnej
dziury

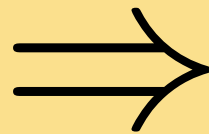

Dane ze wszystkich
radioteleskopów razem z
zapisami czasu z
zsynchronizowanych zegarów
atomowych zbierane są razem
i przetwarzane na obraz

DLACZEGO EHT?

(A NIE W SPEKTRUM OPTYCZNYM)

supermasywne czarne
dziury są daleko od nas

**potrzebna bardzo dobra
rozdzielczość kąтова**

potrzeba ok.
20-50 mikrosek. kątowych!

oko ludzkie

HST (2.4-metrowe lustro)

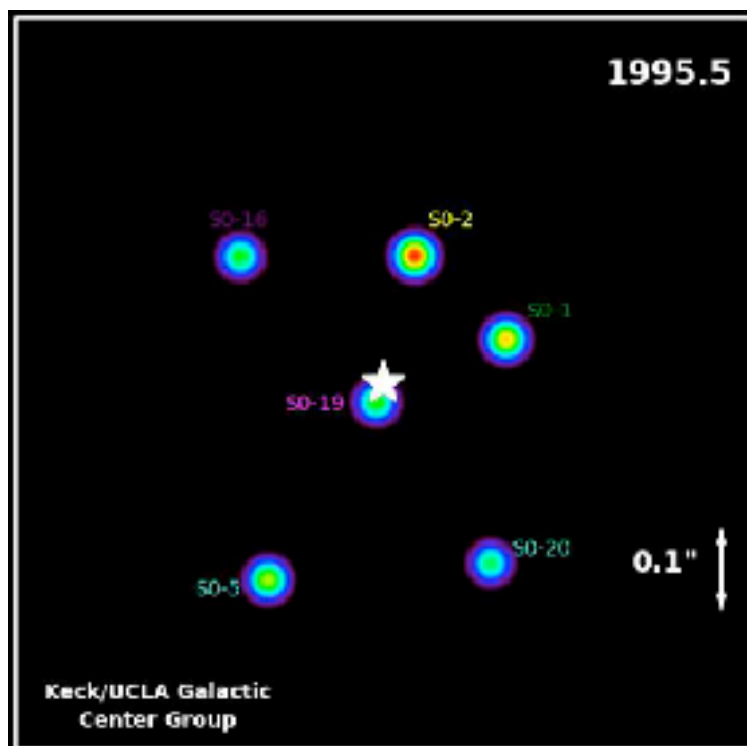
~60 sek. kątowych

~0.05 sek. kątovej

...i właśnie to radioteleskopy mają najlepszą aktualnie dostępną rozdzielczość kątową

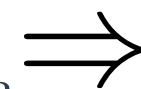
DLACZEGO NIE SGR A*?

Najbliższa czarna dziura: Sgr A*

ok. 26 tyś. lat świetlnych

ma masę ok. 30 mln mas Słońca

rozmiar kątowy jak

pomarańcza na Księżycu

M87* jest ok. 1500 razy cięższa i ok. 2000 razy dalej...

... lecz ma dużo lepsze ułożenie na nocnym niebie

...aktualnie EHT pracuje nad zdjęciem Sgr A*

METODA ANALIZY DANYCH W EHT

Teleskopów jest tylko kilkanaście - jak to w ogóle możliwe, że można z nich stworzyć pełen obraz?

Analogia: odgadywanie melodii z jedynie kilku nut,
granej na pianinie z zepsutymi klawiszami

każda para teleskopów mierzy jedną „nutę” - jej ton
jest związany z względną odległością radioteleskopów
od czarnej dziury (im dalej od siebie tym wyższy ton)

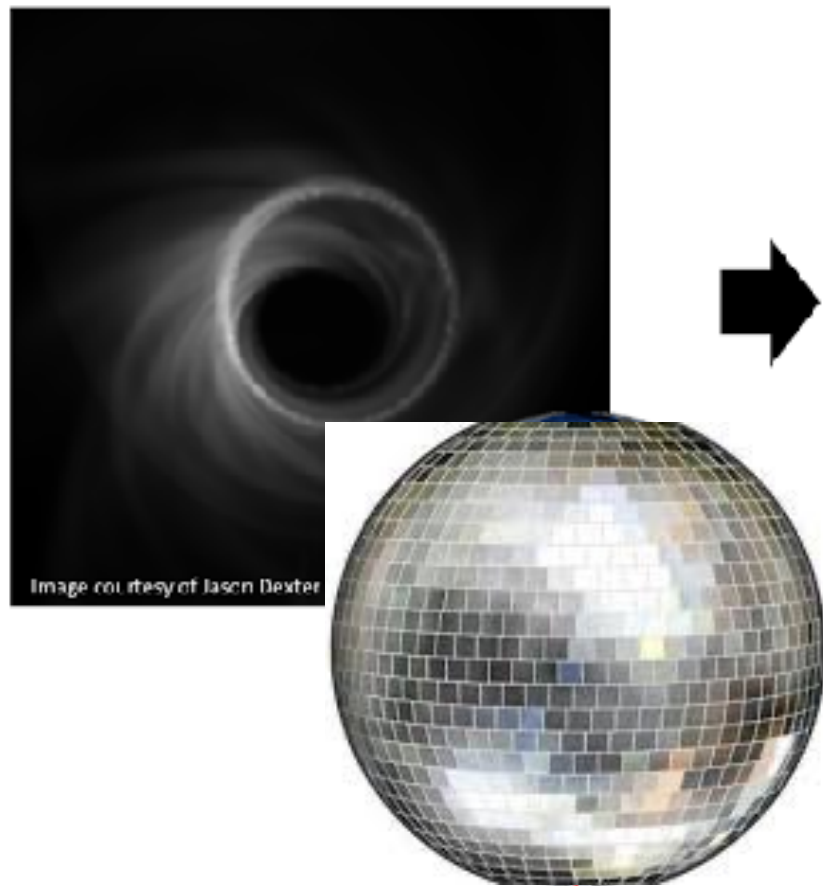
Katie Bouman

Algorytm uczenia maszynowego działający podobnie jak nasze mózgi w rozpoznaniu melodii...

METODA ANALIZY DANYCH W EHT

Teleskopów jest tylko kilkanaście - jak to w ogóle możliwe, że można z nich stworzyć pełen obraz?

marzenie astrofizyków :)

JAK POWSTAŁY?

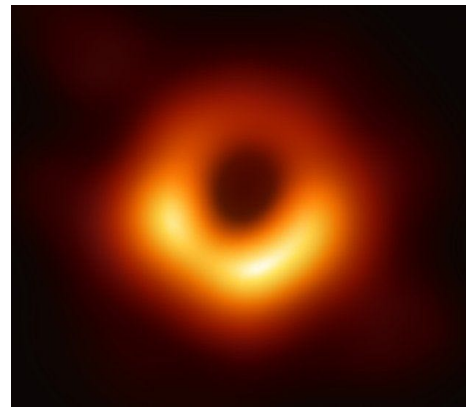
CO JEST
W ŚRODKU?

ILE ICH TAM JEST?

JAK JE
BADAĆ?

CZY SĄ WIECZNE?

CZEGO SIĘ MOŻEMY
O NICH I **OD** NICH
NAUCZYĆ?

TROCHE HISTORII...

1783

J. Michell

1905

A. Einstein

K. Schwarzschild

1915

A. Eddington

1924

S. Chandrasekhar

1931

D. Finkelstein

1958

R. Penrose

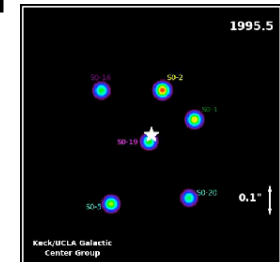
1963

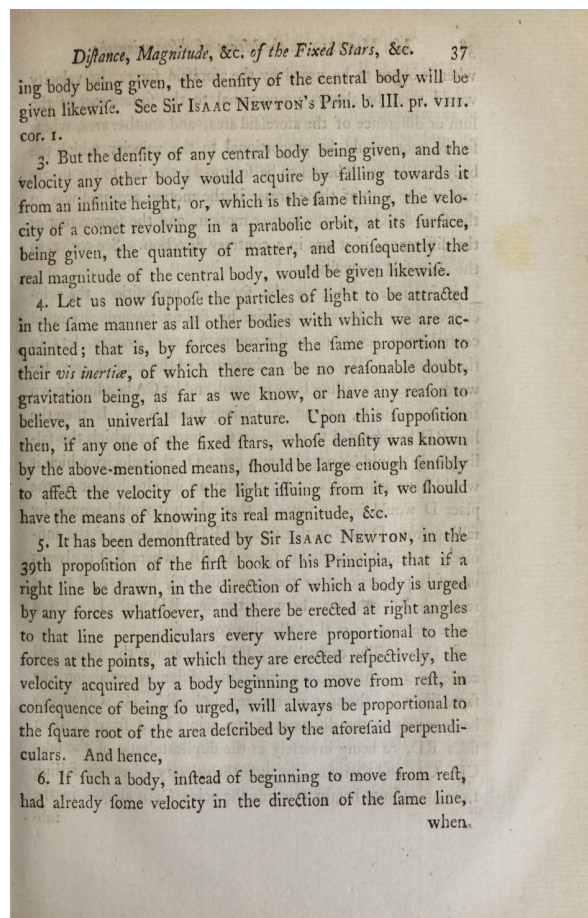
S. Hawking

1970s

1990s

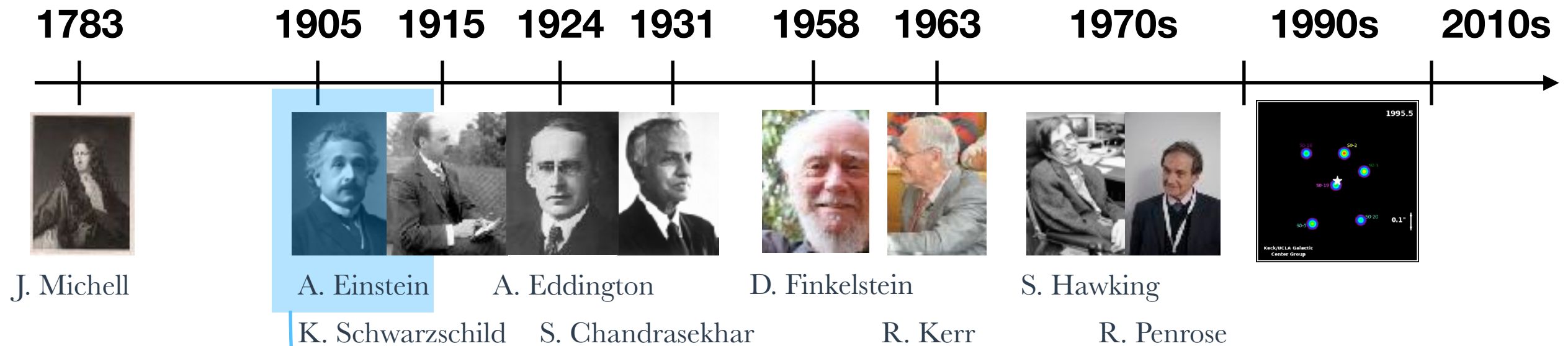
2010s

„(...) jakakolwiek z gwiazd o gęstości większej niż wspomniano powyżej winna być wystarczająco duża by znacznie by wpłynąć na prędkość światła lecącego od niej i nie mielibyśmy możliwości poznania jej prawdziwej jasności”

ten tok rozumowania porzucono gdy odkryto falową strukturę światła, aż do...

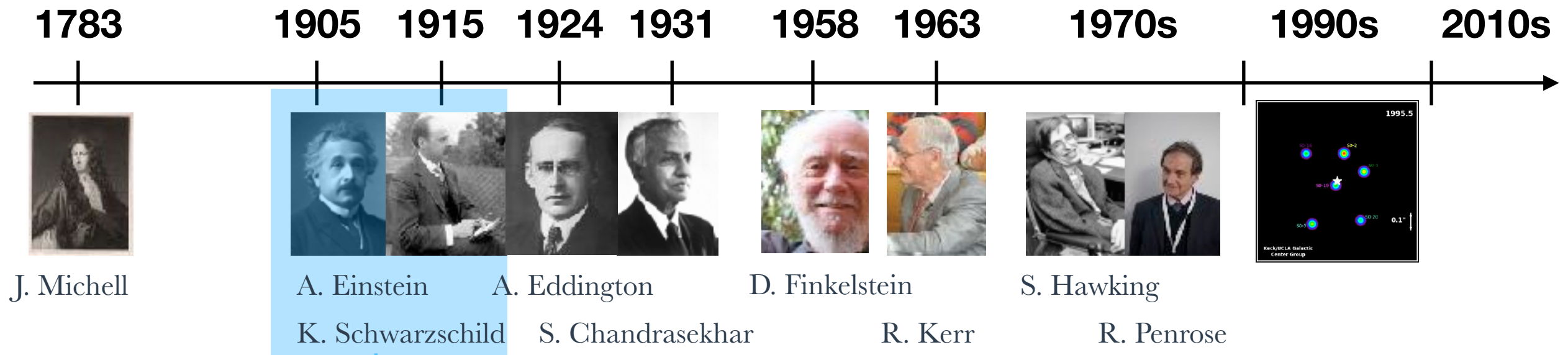
TROCZĘ HISTORII...

prędkość światła (w próżni) jest stała i
wynosi $c = 299\,792\,458\text{ m/s}$

Szczególna Teoria
Względności

TROCHE HISTORII...

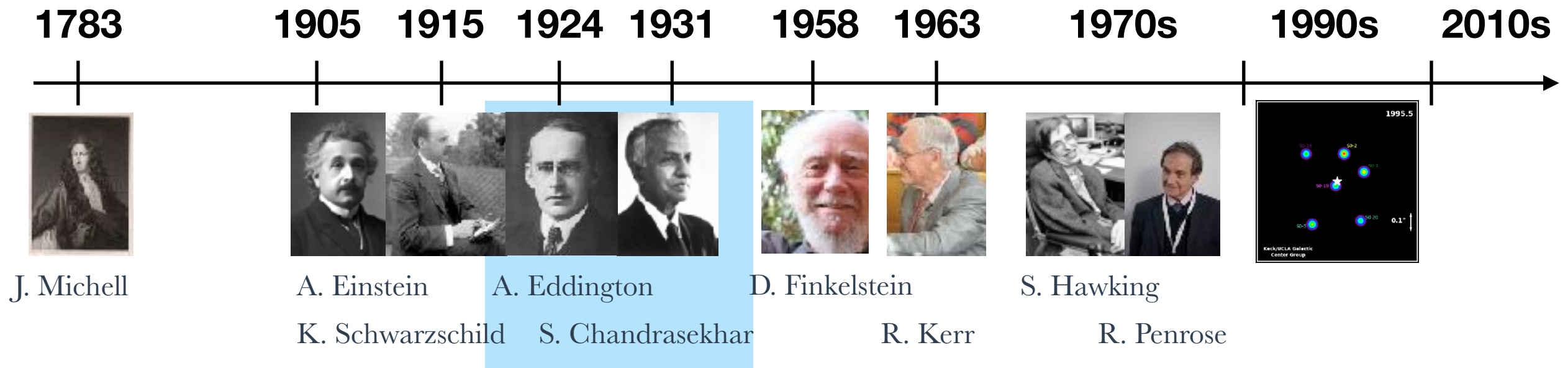

Ogólna Teoria Względności
(a.k.a. teoria grawitacji)

kilka miesięcy po opublikowaniu pracy Einsteina, pierwsze rozwiązanie opisujące czarną dziurę!

$$ds^2 = \left(1 - \frac{2m}{r}\right) dt^2 - \frac{dr^2}{1 - \frac{2m}{r}} - r^2 d\theta^2 - r^2 \sin^2 \theta d\phi^2$$

TROCHE HISTORII...

Eddington (i potem Finkelstein)
pokazali, że **rozbieżność** w rozwiązaniu
Schwarzschilda

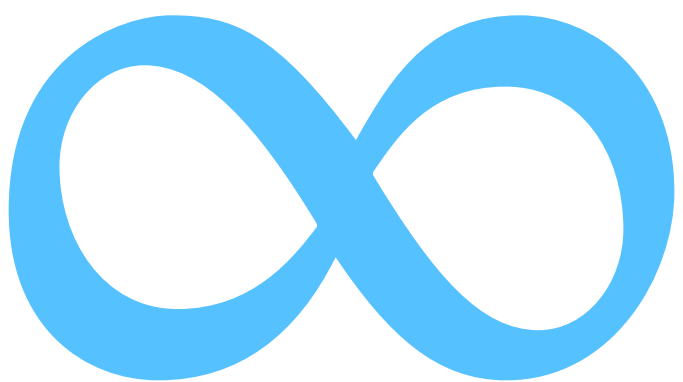
$$ds^2 = \left(1 - \frac{2m}{r}\right) dt^2 - \frac{dr^2}{1 - \frac{2m}{r}} - r^2 d\theta^2 - r^2 \sin^2 \theta d\varphi^2$$

nie jest fizyczna (można tak wybrać
układ współrzędnych, że zupełnie znika)

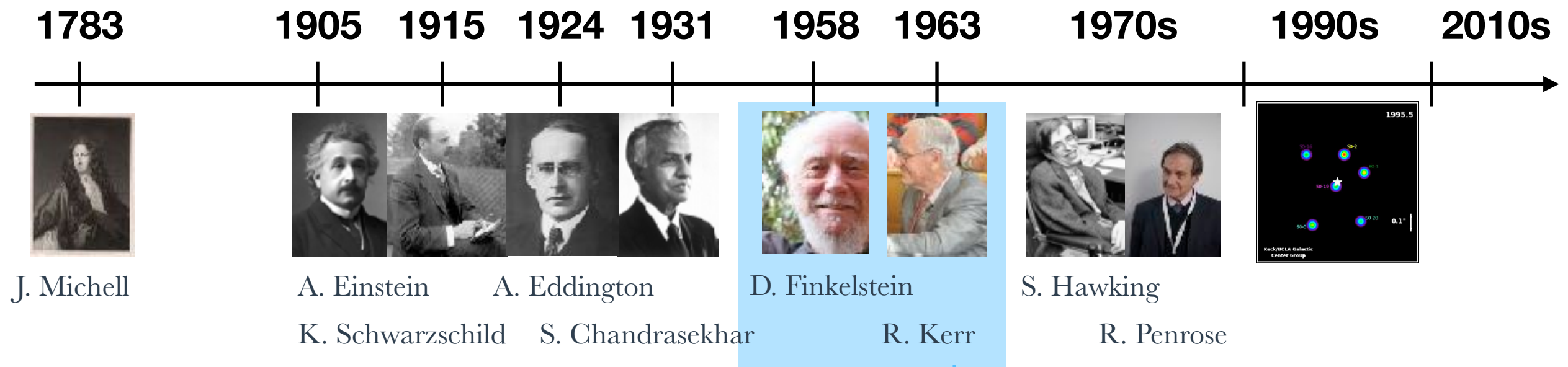
kilka lat później: gwiazda o masie ponad
1,4 masy Słońca musi się zapaść!

nie było jasne czy do czarnej
dziury, czy czegoś innego, ale z
pewnością nie może być stabilna

TROCZĘ HISTORII...

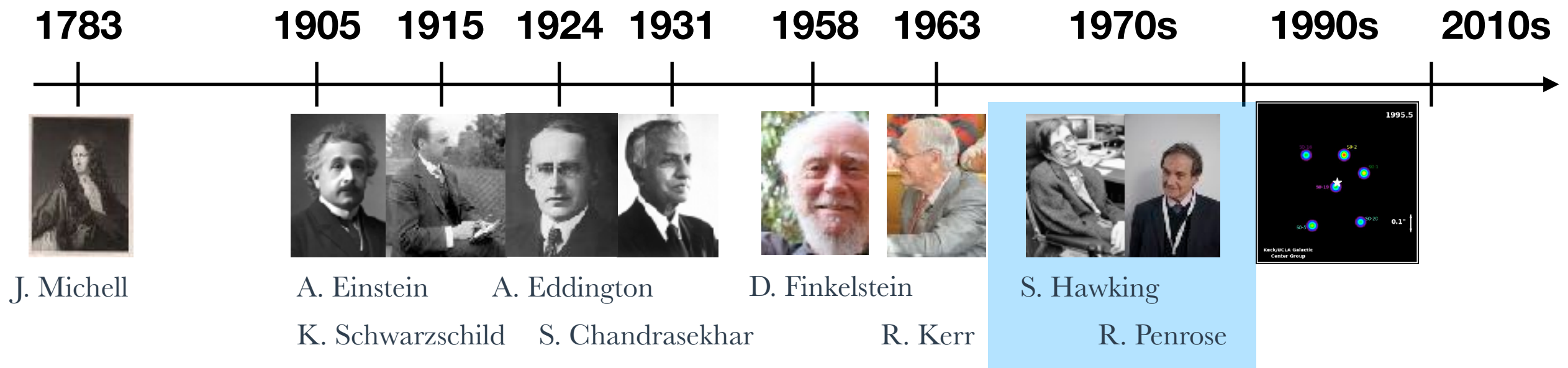
Finkelstein:

zrozumienie natury tzw.
„horyzontu zdarzeń”

Kerr:

pierwsze rozwiązanie dla
obracającej się czarnej
dziury

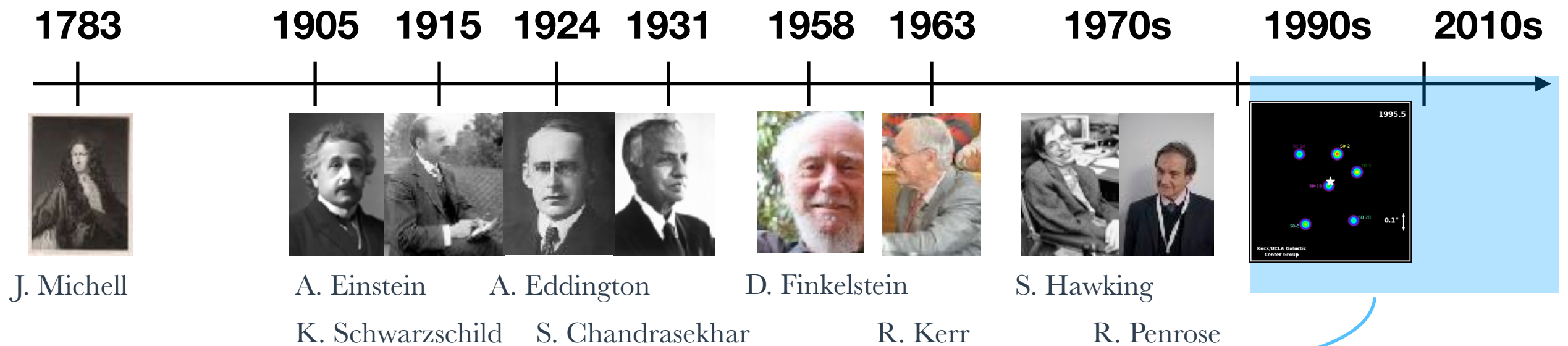
TROCHE HISTORII...

Złota Era teorii względności
i teorii czarnych dziur

odkryto sporo twierdzeń
matematycznych, w szczególności
dotyczących tzw. osobliwości oraz
termodynamiki czarnych dziur

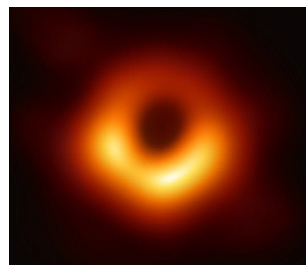
TROCZĘ HISTORII...

rozpoczęcie ery
faktycznych obserwacji

od 1995 pomiary ruchów planet w pobliżu
samego środka naszej Galaktyki

2015 r - LIGO dokonuje pomiaru fal grawitacyjnych
wysłanych przez zderzenie dwóch czarnych dziur

O OTW SŁÓW KILKA

(Ogólna Teoria
Względności)

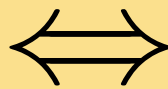
Podstawowa Idea:

prędkość, przyspieszenie itp. mają znaczenie jedynie po określeniu układu odniesienia

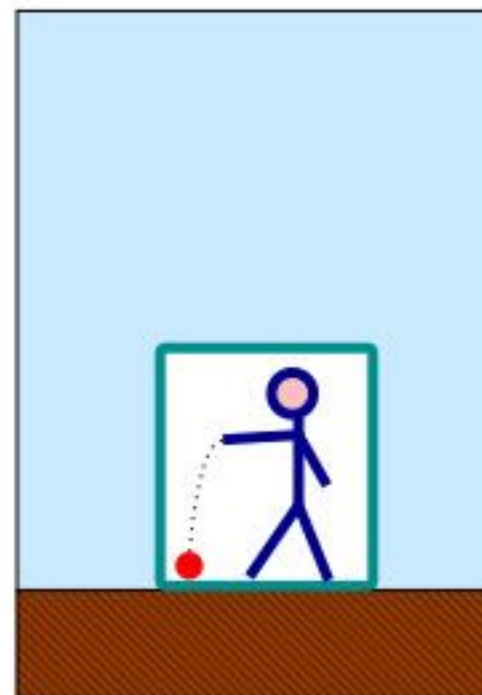
Podstawowe Założenie:

prawa fizyki powinny być takie same, niezależnie od tego jaki układ odniesienia wybierzemy

Zasada
Równoważności

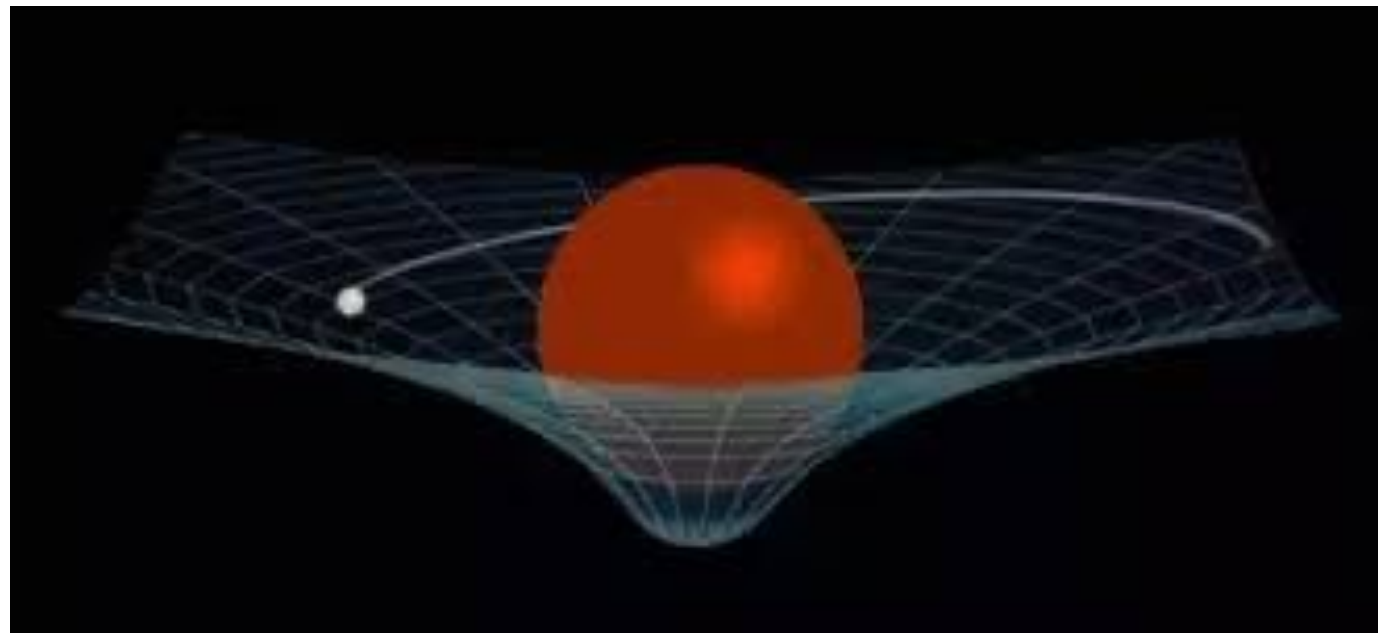

prawa ruchu dla ciał w spadku swobodnym są
takie same jak w układzie nieprzyspieszającym

o OTW SŁÓW KILKA

Po matematycznym sformułowaniu teorii spełniającej powyższą zasadę, ciągle pozostaje pytanie: jakie jest źródło siły grawitacyjnej?

w teorii Newtona:

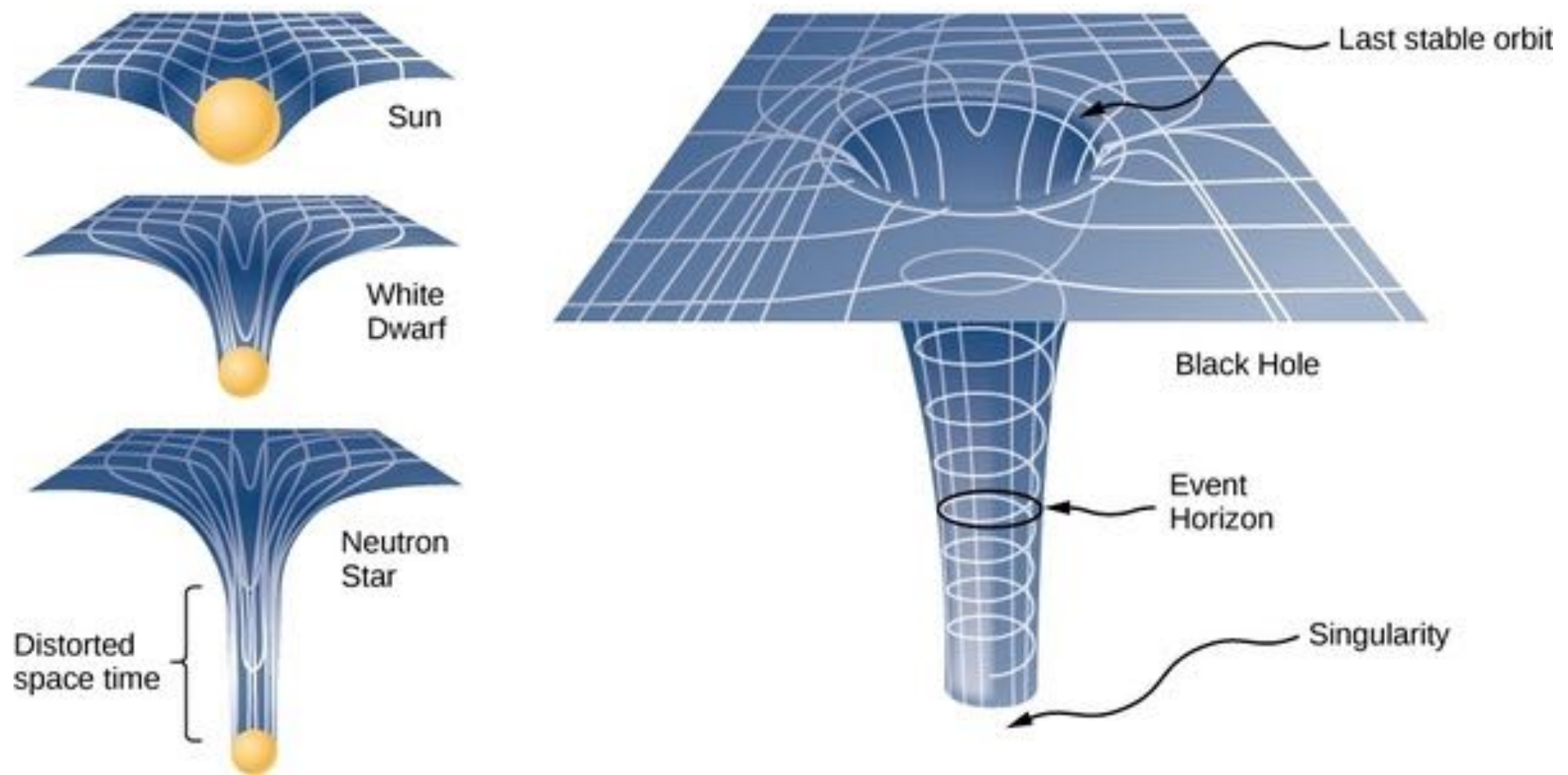
masa

$$\xrightarrow{(E = mc^2)}$$

w teorii Einsteina:

energia i pęd

ALE CZYM DOKŁADNIE JEST CZARNA DZIURA?

czasoprzestrzeń się „przerywa” - tworzy się nowy, oderwany obszar - czarna dziura

w jej samym środku punkt (lub w ogólności okrąg) o nieskończonej gęstości - „osobliwość”

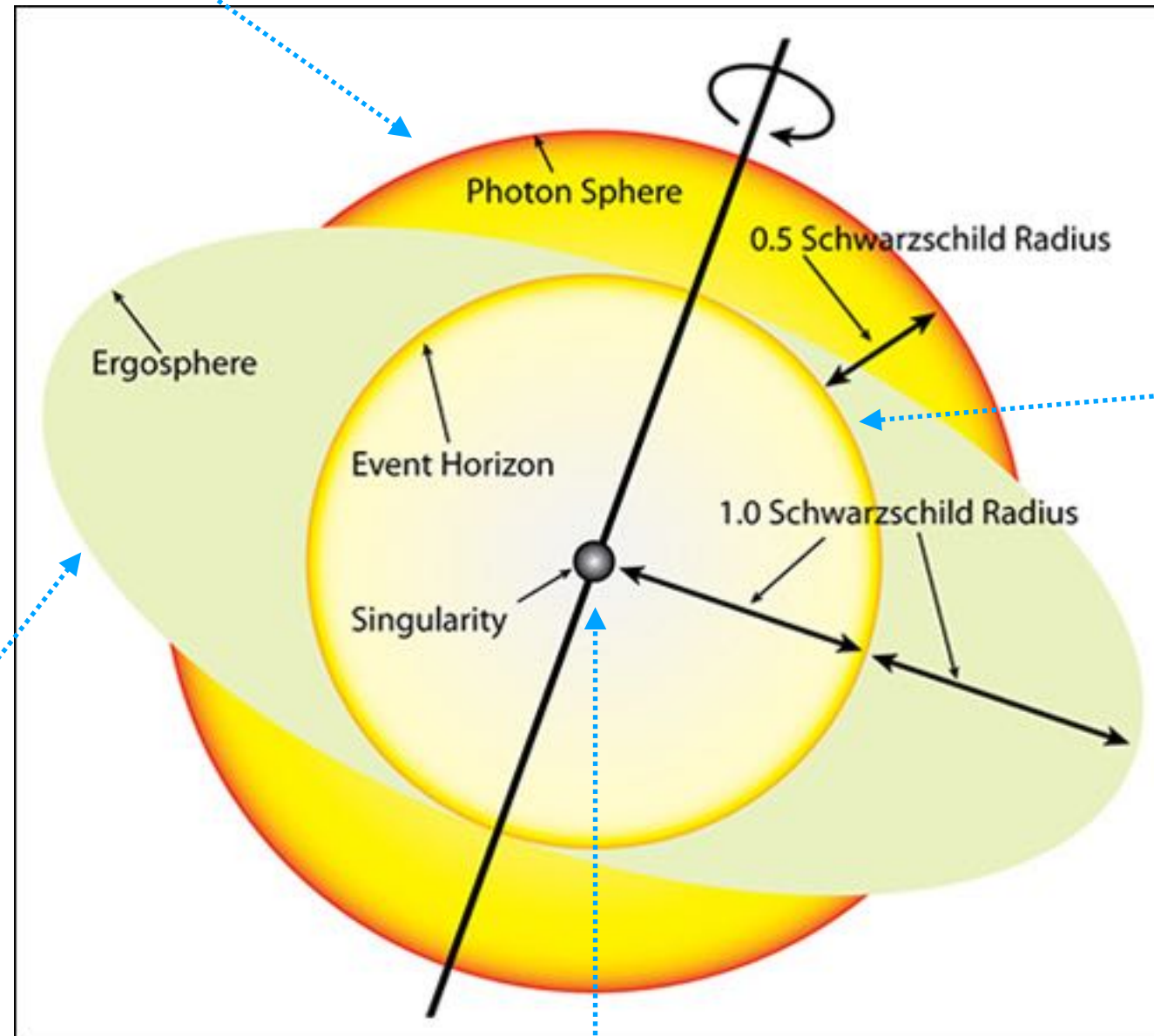
STRUKTURA

W PRZYBLIŻENIU

Orbita fotonowa -

obszar gdzie światło może krążyć dookoła, nie zbliżając ani nie oddalając się:

dla nieobracającej się czarnej dziury jest to sfera o promieniu 1,5 promienia Schwarzschilda

Horyzont zdarzeń -

„granica” czarnej dziury

Ergosfera -

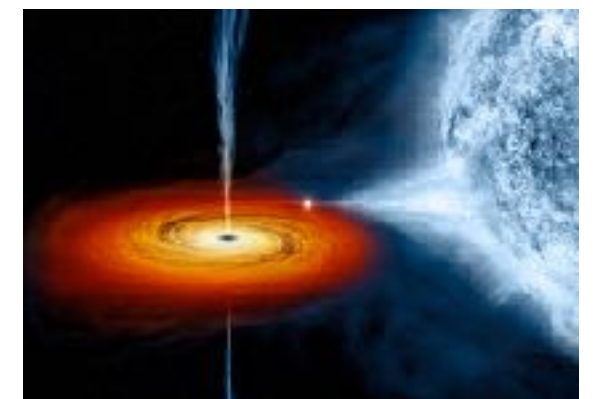
obszar gdzie „wartość grawitacji staje się nieskończona”, tym większy im szybszy obrót

Osobliwość -

obszar gdzie „gęstość staje się nieskończona”, punkt lub okrąg

dookoła:

dysk akrecyjny

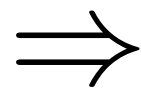

WŁAŚNOŚCI

Przypuszczenie: "czarne dziury nie mają włosów"

tylko 3 cechy: **masa, spin i ładunek**
(wszystkie widoczne z zewnątrz)

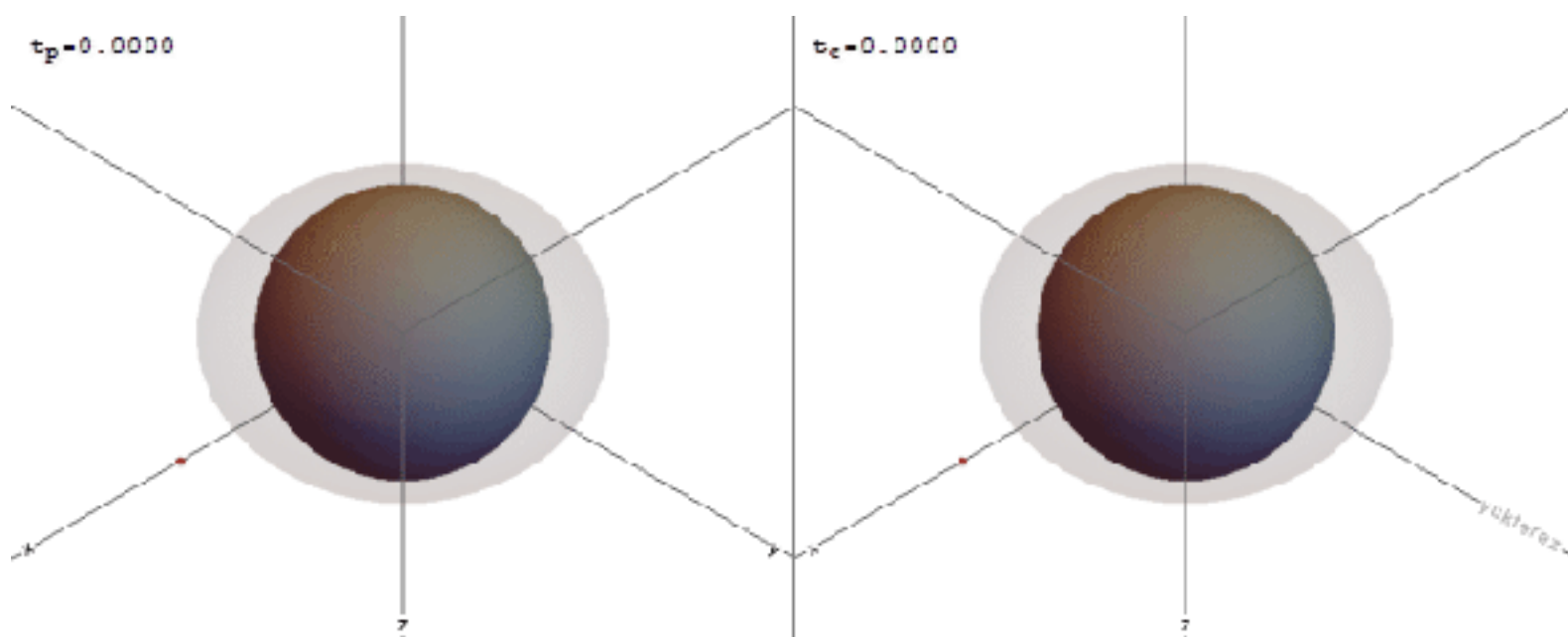
tzn. wszystkie czarne dziury o takich samych
tych trzech wartościach, są identyczne!

Typ	Masa	Promień
Supermasywana	10^5 - $10^{10} M_s$	0.001-100 AU
Średniomasywna	10^2 - $10^4 M_s$	~Ziemi
„Gwiazdowa”	1-10 M_s	~10km
Mikro	$< M_s$	$< \text{km}$

proceedzi to do tzw.
paradoksu utraty informacji!

Dylatacja czasu:

na statku wpadającym
do dziury

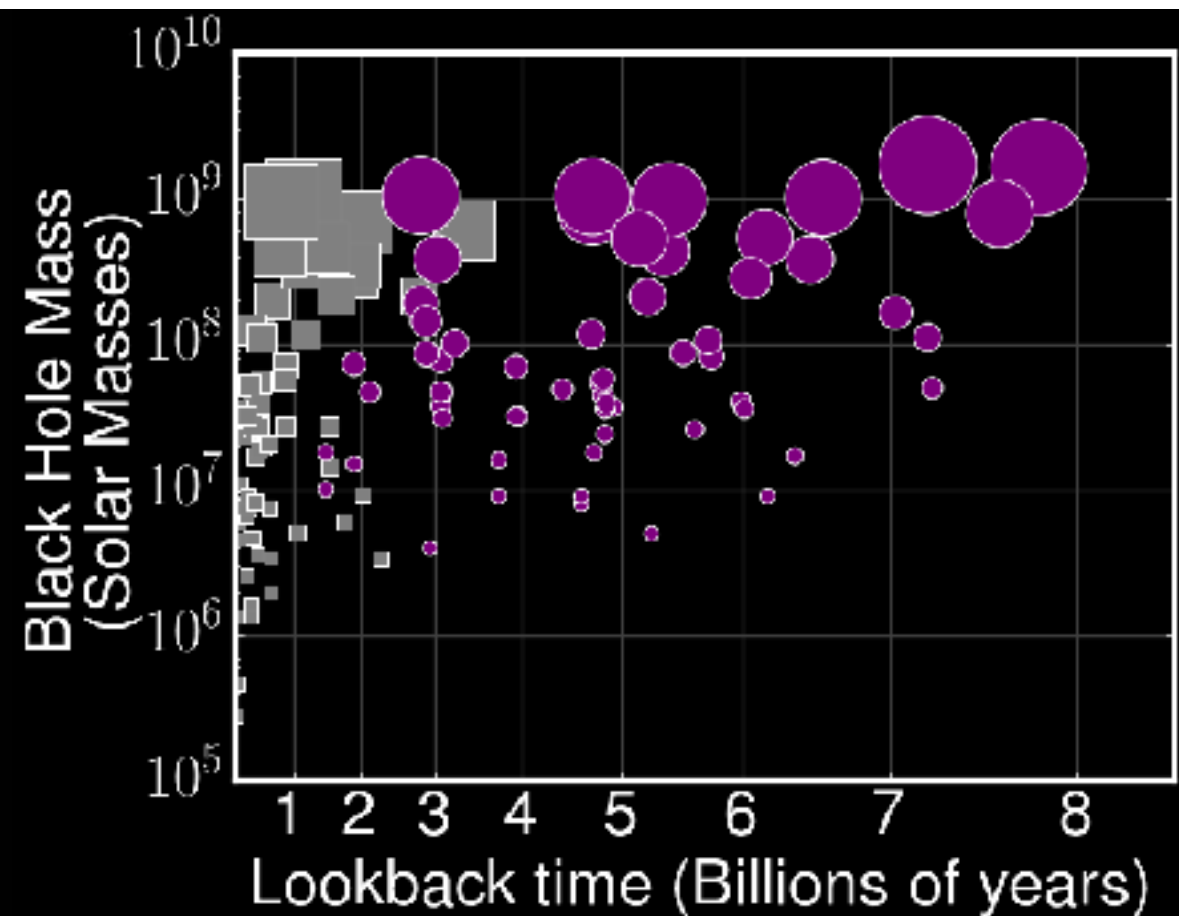
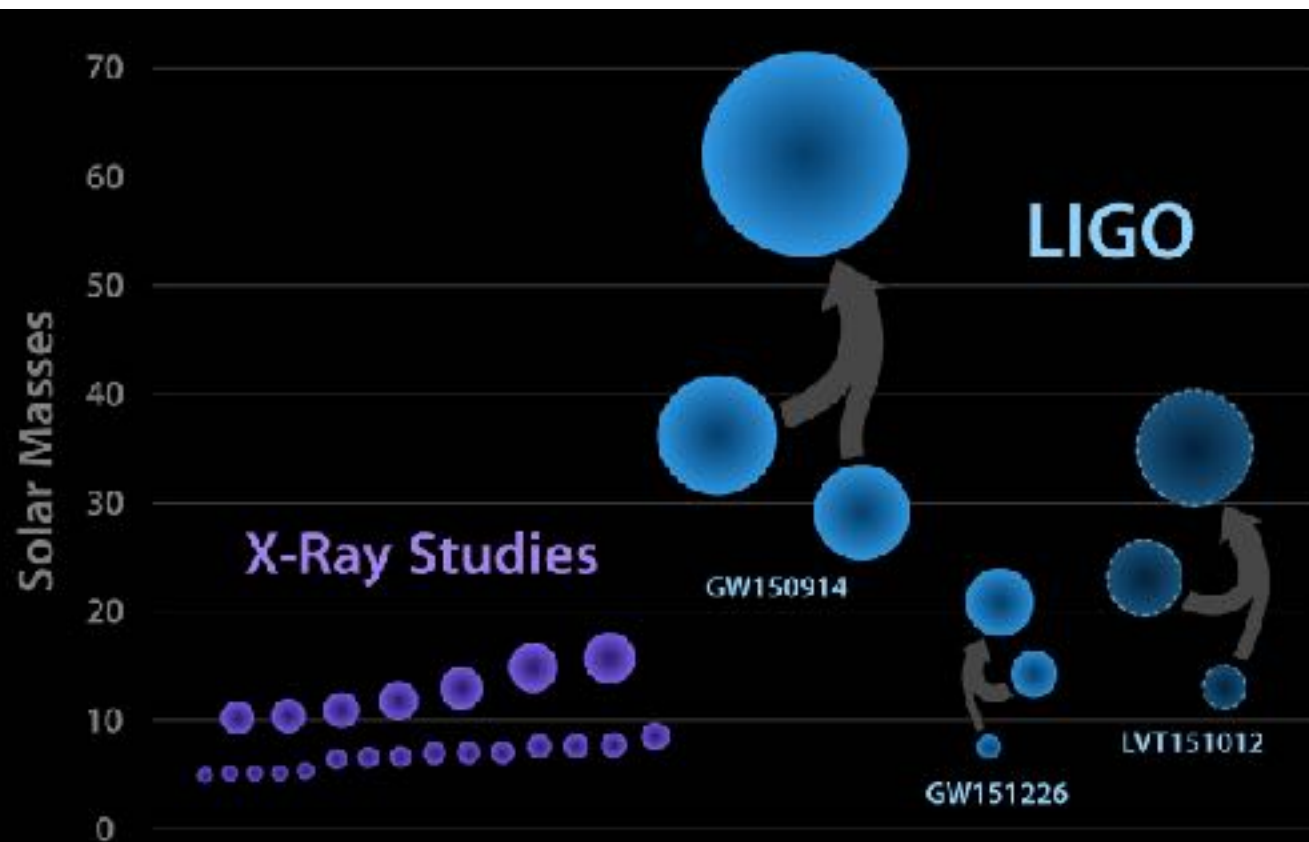
z zewnątrz

dla obserwatora z
zewnątrz spadek do
czarnej dziury trwałby
nieskończenie długo!

dla osoby wpadającej,
dosyć szybko
nastąpiłaby
„spagettifikacja”

CZARNE DZIURY W ASTROFIZYCE

(CZYLI FAKTYCZNIE NA NIEBIE)

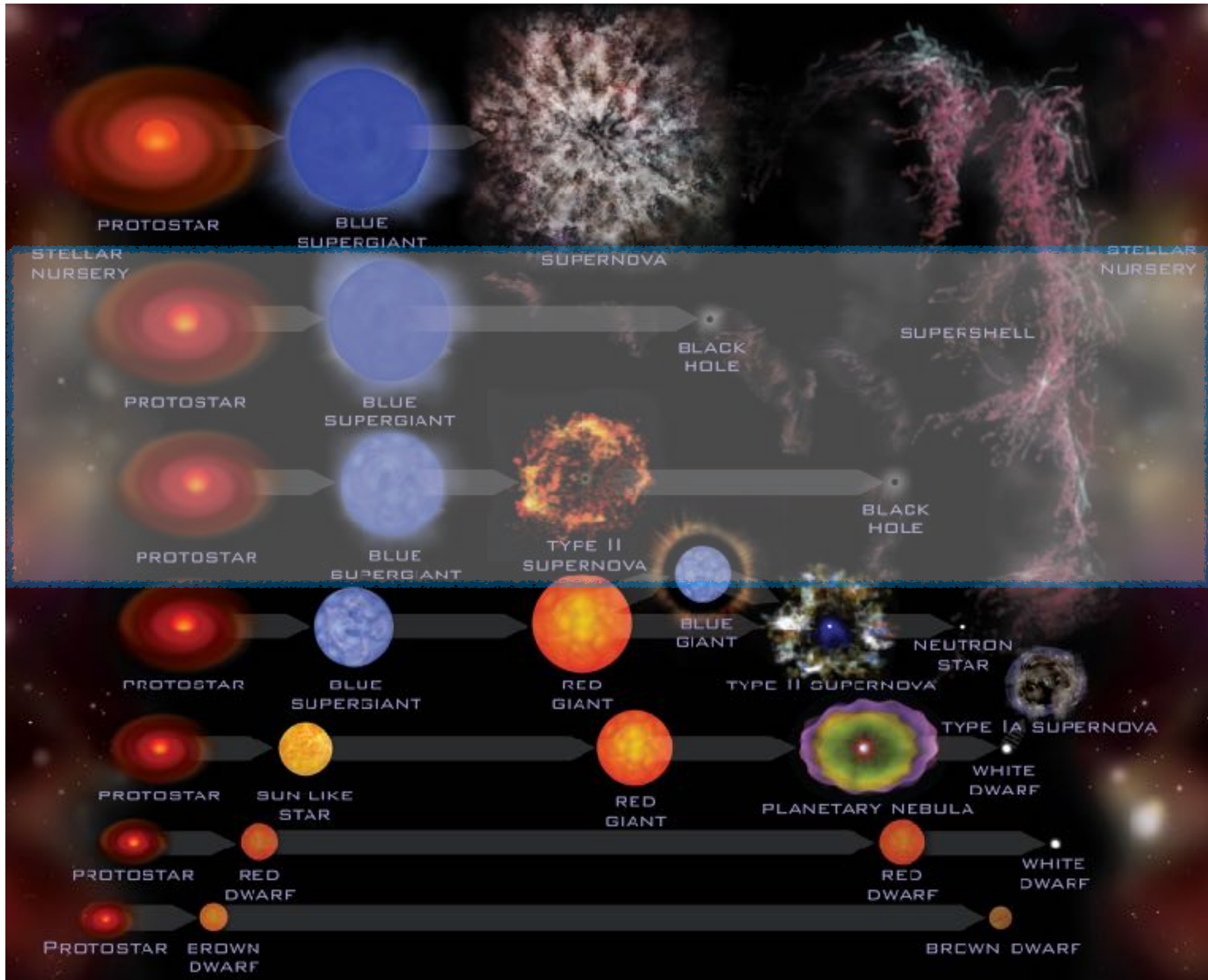
średniej
wielkości -
zaobserwowane
przez teleskopy
Roentgenowskie

duże -
bezpośrednie
pomiaru fal
grawitacyjnych

supermasywne -
pomiaru ruchów
gwiazd

ŻYCIE CZARNEJ DZIURY

NARODZINY

ŻYCIE CZARNEJ DZIURY

KONIEC

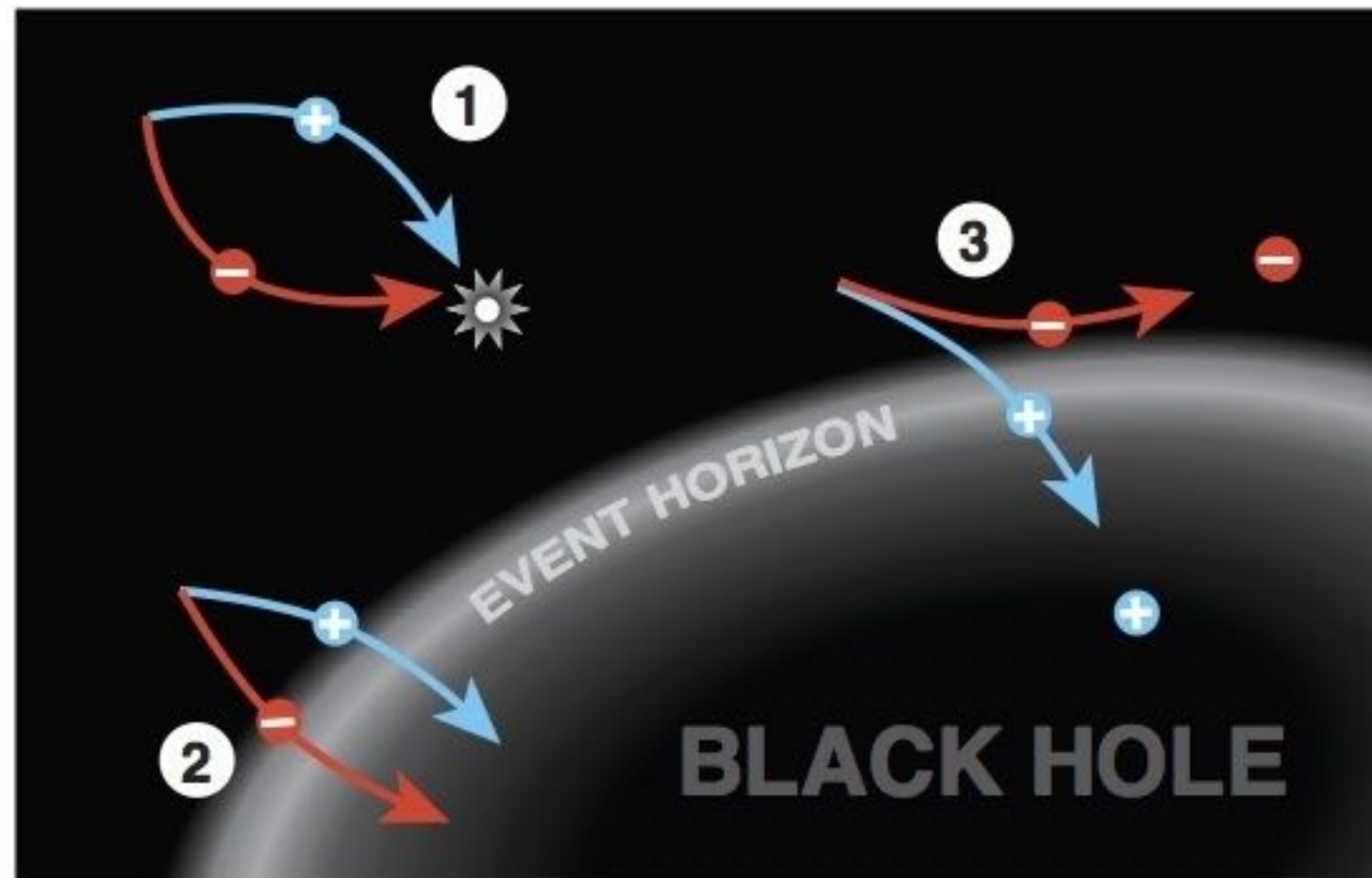
Czarna dziura przez większość życia aktywnego zawodowo wchłania materię z sąsiedztwa

po jakimś czasie jednak, **nic więcej już dookoła nie ma...**

czy siedzi tak już beczynn timer przez całą wieczność?

*tzw.
promieniowanie
Hawkinga*

okazuje się, że nie:
**czarna dziura
powoli paruje!**

ZA CHWILĘ WRÓCIMY DO ZDJĘCIA...

ale wpierw parę słów o tym jak to o czym dotychczas
mówiliśmy ma przełożenie na trochę „czystsza” sytuację

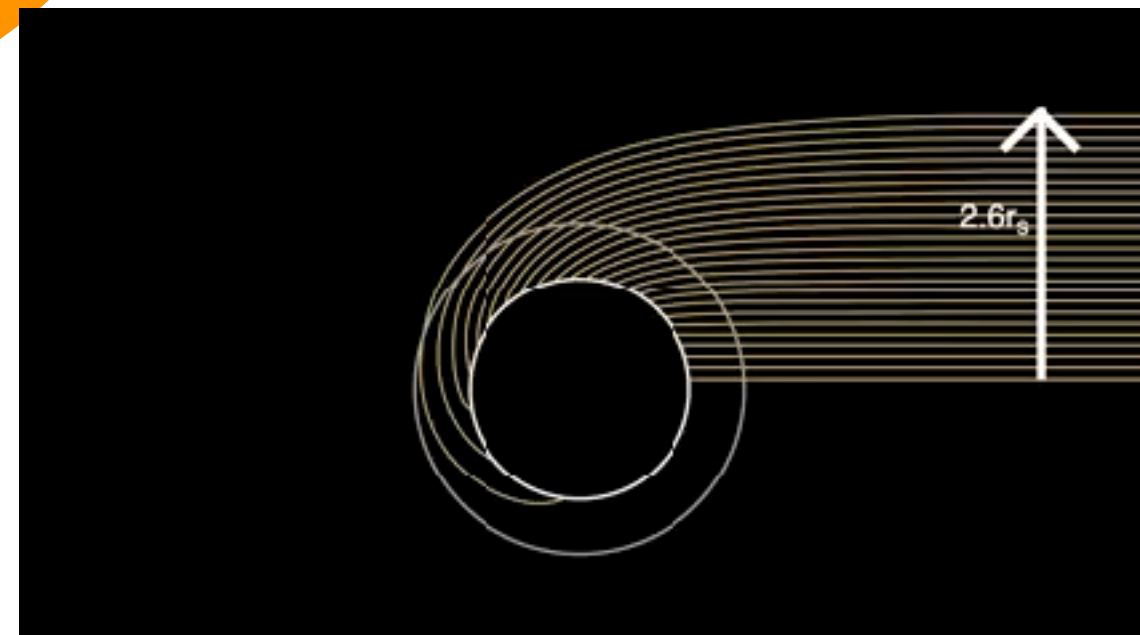
SCHEMAT ZDJĘCIA CZARNEJ DZIURY

(NIEOBRACAJĄCEJ SIĘ)

dysk akrecyjny

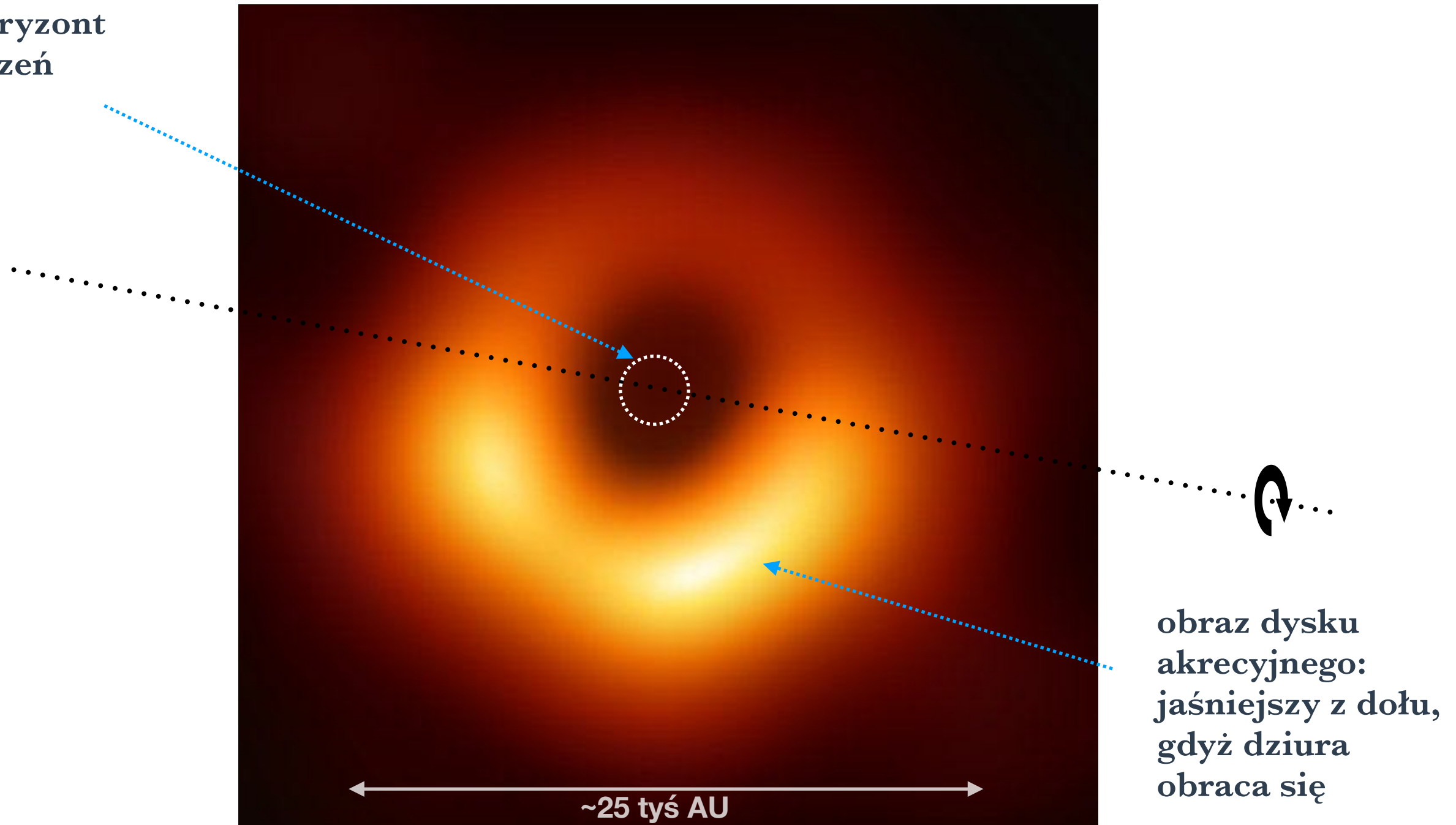
„cień” (lub
„sylwetka”)
czarnej dziury
przedstawia
zarówno jej
przód jak i tył!

orbitala fotonowa (sfera) -
gdyby się na niej znaleźć,
widziałoby się tył swojej głowy

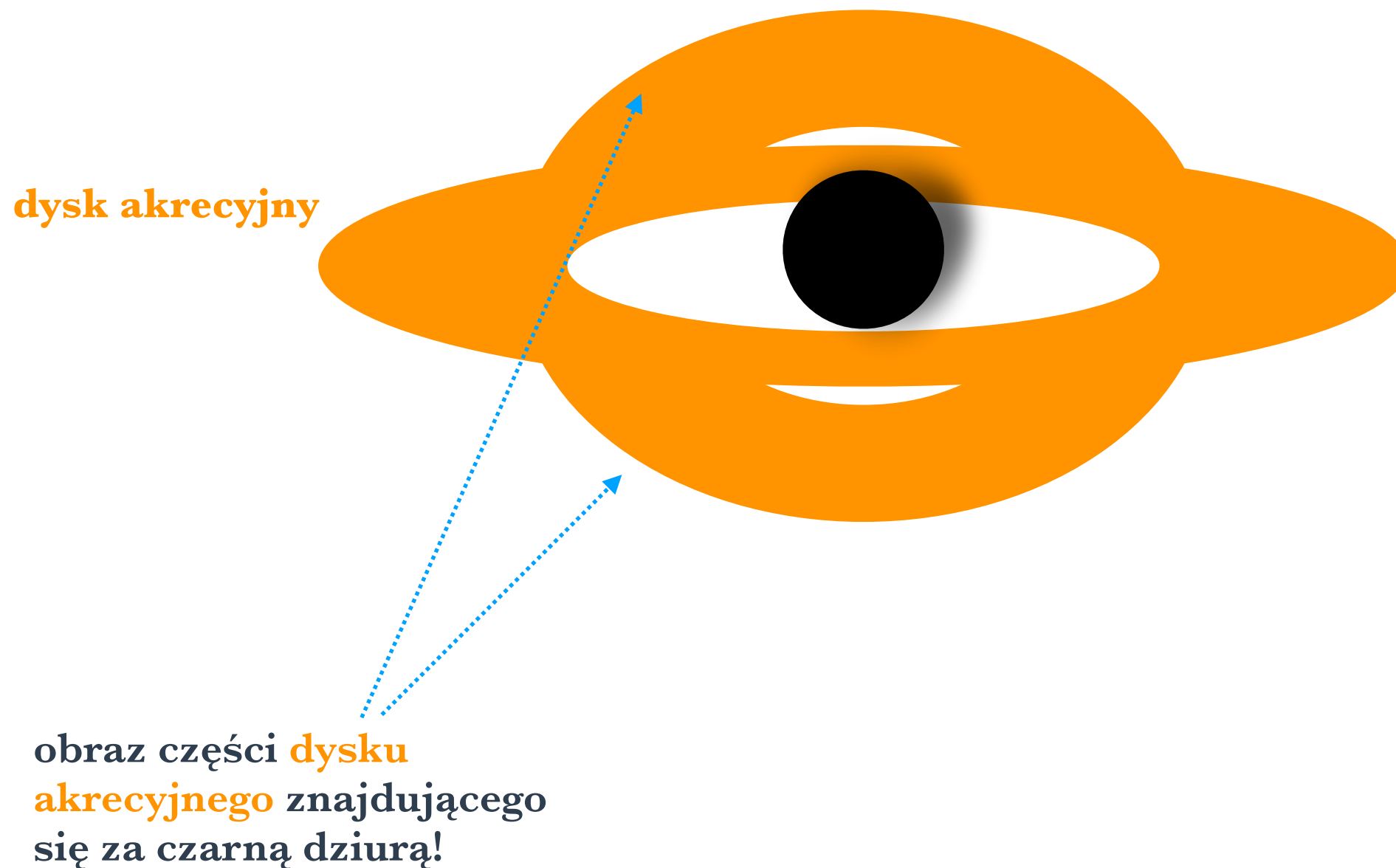
WRACAJĄC DO ZDJĘCIA...

~ horyzont
zdarzeń

w „cieniu” w środku zmieściłby
się cały Układ Słoneczny

CO GDYBYŚMY PATRZYLI „Z BOKU”?

GARGANTUA

(FILM „INTERSTELLAR“)

CZEGO SIĘ Z NIEGO NAUCZYLIŚMY?

Mogliśmy **po raz pierwszy** „zobaczyć” coś tak **niezwykłego**

Kolejny **pozytywnie zdany test** Ogólnej Teorii Względności

Nowa **metoda pomiaru masy** czarnych dziur

Nadzieja na przyszłość: ta technologia pozwoli badać obserwacyjnie cechy czarnych dziur